

*К.М. КУЛІШ, аспірант**
Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу

Вплив логістики на розвиток молокопереробної промисловості України

Постановка проблеми. Скорочення поголів'я корів, зниження надоїв і валового виробництва молока змусило підприємства переробної промисловості, починаючи з 1990 року, постійно зменшувати виробництво всіх видів молочної продукції, що створило загрозливе становище для продовольчої безпеки країни. Якщо до 1990 року господарства стабільно нарощували виробництво молока, підприємства молочної промисловості – виробництво продукції, а населення споживало її за науково обґрунтованими нормами, то вже за останні 20 років воно змушене було скоротити споживання не тільки молока, але й молочних продуктів [2 с. 168].

На початок 2013 року, за даними Державної служби статистики України, функціонують 266 підприємств із переробки молока. У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробництво готової молочної продукції все більше концентрується у великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва.

Криза української економіки, що торкнулася всіх галузей, не оминула і молочну галузь. Можна виділити основні її проблеми: низький рівень технологічного оснащення молокозаводів; нерозвиненість ринкової інфраструктури в цілому та логістики зокрема; недостатній рівень завантаженості потужностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Харчова промисловість є основною переробною ланкою агропромислового виробництва України. Теоретичні, методичні й практичні аспекти ефективності виробництва молока і молочної продукції та становлення вітчизняної молокопереробної промисловості розглядались у наукових працях таких учених, як В.М. Бондаренко [1], М.М. Ільчук [3], С.І. Канцевич [4], Т.Л. Мостенська [5], М.К. Пархомець [7], П.Т. Саблук [9], О.В. Шубравська [12] й ін.

Проте, як показав аналіз, зміни економічної ситуації у цій сфері, розвиток логістичних систем відбуваються постійно та є унікальними, тому потребують адекватного науково-методичного осмислення.

Мета статті – проаналізувати вплив логістики на сучасний стан і розвиток молокопереробної промисловості України й запропонувати напрями стабілізації діяльності підприємств галузі, у тому числі шляхом удосконалення логістики.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні рекомендації щодо поліпшення діяльності молокопереробної промисловості України через розвиток сучасних схем логістики.

Об'єктом дослідження є процес функціонування підприємств молокопереробної промисловості в умовах загострення конкуренції на внутрішньому й зовнішньому ринках молока та молокопродукції.

Виклад основних результатів дослідження. Характерною особливістю галузі харчової промисловості є збільшення частки сільськогосподарської продукції, що прохо-

* Науковий керівник – О.М. Могильний, доктор економічних наук, професор.
© К.М. Куліш, 2013

дить промислову переробку. Молочна галузь належить до провідних у харчовій і переробній промисловості та формує привабливий за обсягами виробництва, асортиментом і ціновими пропозиціями ринок.

До складу молокопереробної промисловості входять маслоробна, сироварна, молочноконсервна галузі, а також виробництво продуктів із незбираного молока. Молокопереробна промисловість включає в себе обробку сирого молока, з якого виготовляють такі продукти, як молоко, масло, сир, йогурт, згущене молоко, сухе молоко (молоко-порошок) і морозиво, використовуючи такі процеси, як охолодження, пастеризація й гомогенізація [14].

Молоко виробляється на комерційній основі у більшості країн світу, при цьому задіяна обмежена кількість видів тварин. Виробництво молока коров'ячого нині є найбільш значущим, але вівці, кози, буйволи, верблюди також використовуються для виробництва молока, що споживається людиною, хоча і в меншій кількості.

Так, коров'яче молоко у світовій структурі виробництва має 83,4%, загальний обсяг світового його виробництва, за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), упродовж 2005–2011 років збільшився з 545,6 до 606,7 млн т, або на 11,2 % (рис. 1) [8].

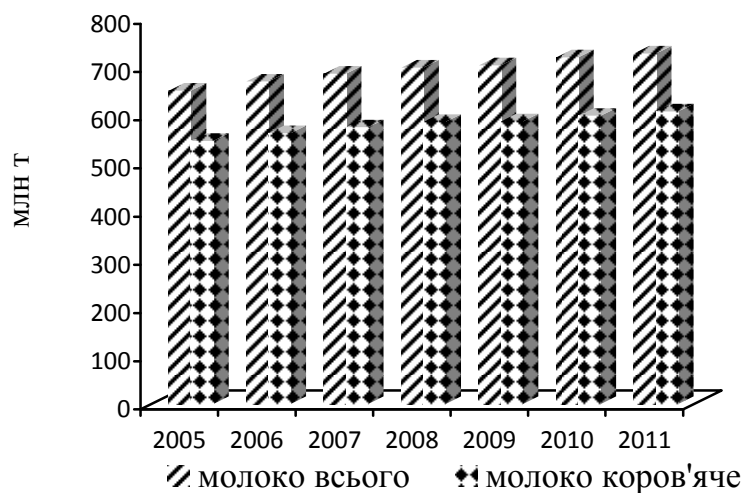

Рис. 1 Виробництво молока у світі

Джерело: <http://faostat.fao.org/> [8].

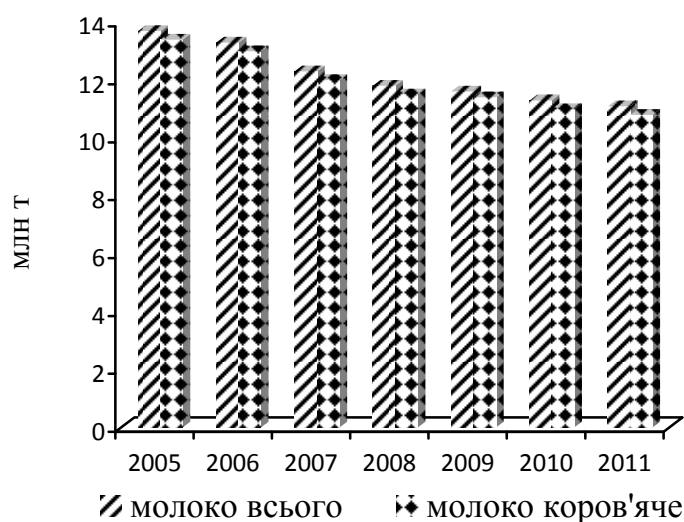

Рис. 2 Виробництво молока в Україні

Джерело: <http://faostat.fao.org/> [8].

У 2011 році близько 200 країн займалися виробництвом коров'ячого молока. У цей період найбільшу частку у світовому виробництві мали США, Індія, Китай, Російська

Федерація, Бразилія, Німеччина, Франція. Україна виробила 10,8 млн т, що становило 1,78% у загальному обсязі світового виробництва, і зайняла 14 місце у світі (табл. 1).

1. Найбільші виробники коров'ячого молока у світі у 2011 р.

Країна	Кількість виробленого коров'ячого молока, млн т	Частка у загальній кількості виробництва коров'ячого молока, %*
Сполучені Штати Америки	89,02	14,67
Індія	52,50	8,65
Китай	36,93	6,09
Бразилія	32,09	5,29
Російська Федерація	31,39	5,17
Німеччина	30,30	4,99
Франція	24,43	4,03
Нова Зеландія	17,89	2,95
Сполучене Королівство	14,25	2,35
Туреччина	13,80	2,28
Пакистан	12,91	2,13
Польща	12,41	2,05
Нідерланди	11,63	1,92
Україна	10,80	1,78
Мексика	10,72	1,77
Аргентина	10,50	1,73
Італія	10,48	1,73
Австралія	9,10	1,50
Колумбія	7,50	1,24
Японія	7,47	1,23
Узбекистан	6,71	1,11
Іспанія	6,52	1,08
Білорусь	6,49	1,07
Іран	6,39	1,05
Еквадор	6,38	1,05

*Розраховано за даними FAOSTAT.

Джерело: <http://faostat.fao.org/> [8].

Збільшення обсягів виробництва молока зумовлено підвищенням потреби у даному виді продукції, що викликано збільшенням чисельності населення у світі. Виробництво молочних продуктів сезонне. Найбільші його обсяги припадають на кінець другого і третього кварталів року.

В Україні у 2005–2011 роках виробництво молока всіх видів, у тому числі молока коров'ячого, поступово знижується, що ви-

дно з рисунка 2. Упродовж цих років частка молока в загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства зменшилася з 18,3 до 12,1%. Поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося на 29,6 %, із 3635,1 тис. гол. у 2005 році до 2560,7 тис. гол. у 2012-му (табл. 2). Обсяги виробництва молока за той же період зменшилися на 17 % і в 2012 році становили 11388,6 тис. т.

2. Основні показники роботи галузі молочного скотарства за роками

Рік	Поголів'я корів		Обсяги виробництва молока		Споживання молочної продукції (на 1 особу за рік)	
	тис.гол. ¹	% до базового року	тис. т	% до базового року	кг	% до базового року
1990 ²	8378,2	100	24508,3	100	373,2	100
1995	7531,3	89,9	17274,3	70,5	243,5	65,2
2001	4918,1	58,7	13444,2	54,9	205,2	55,0
2005	3635,1	43,4	13714,4	56,0	225,6	60,5
2008	2856,3	34,1	11761,3	48,0	213,8	57,3
2009	2736,5	32,7	11609,6	47,4	212,4	56,9

2010	2631,2	31,4	11248,5	45,9	206,4	55,3
2011	2582,2	30,8	11086,0	45,2	204,9	54,9
2012	2560,7	30,6	11388,6	46,5	214,9	57,6

¹ Поголів'я корів наведено на кінець відповідного року.

² Взято за базовий рік.

Джерело: Державна служба статистики України, Спілка молочних підприємств України [6, 10].

Упродовж 22 років поголів'я корів скоротилося на 69,4 %, а обсяги виробництва молока – на 53,5 %. У 2012 році споживання молока та молочних продуктів становило 214,9 кг на 1 особу за рік, що на 42,4 % менше, ніж у 1990 році.

Головним чинником для розташування й ефективного функціонування підприємств, діяльність яких спрямована на виробництво продукції незбираного молока (пастеризованого молока, сметани, ряжанки, кисломолочних сирів), є місце споживання готової продукції. Тобто підприємства цієї спеціалізації розміщені здебільшого в обласних центрах і великих містах [11 с. 264]. Такому розміщенню сприяла зручність побудови логістичної системи, яка зв'язує всі ланки процесу виробництва та транспортування, починаючи з одержання сировини і до постачання готової продукції в магазини. Оптимальне розміщення молокопереробних підприємств – це близькість до сировинних зон та реалізації продукції, оскільки молоко є специфічним товаром, термін придатності якого обмежений. У подальшому молокопереробні підприємства, розміщені поблизу великих міст, матимуть перспективу зростання конкурентоспроможності.

Вплив логістики на розвиток молочної галузі досить значний. Постачання сировини молокопереробними підприємствам є однією з найважливіших функцій у системі логістики. Постійна увага приділяється управлінню товарними запасами сировини, матеріалів і готової продукції, що становлять найбільший резерв зниження витрат у логістиці.

В основі побудови та функціонування логістичної системи є принцип системного підходу, що проявляється, насамперед, в інтеграції й чіткості взаємодії всіх взаємозалежних елементів логістичної системи.

У свою чергу, серед основних проблем розвитку логістики молокопереробної промисловості виділяють: необхідність збіль-

шення потужності ланцюгів постачань, підвищення споживчого попиту, посилення конкуренції, ефективне управління ланцюгами постачань, якість продукції та підтримку високого рівня обслуговування споживачів.

У формуванні повного циклу від виробництва молочної сировини до надходження готової продукції споживачам сільське господарство знаходиться в складному становищі, насамперед через велику роздрібність виробництва. У більшості випадків попит на кінцеві продукти переробки є більш еластичним на відміну від попиту на молочну сировину. Переробники і закупівельники практично мають владу на продовольчому ринку у формуванні цінової політики. Виробники ж молока змушені погоджуватися з подібними умовами, що пов'язано з особливостями молочної сировини [12, с. 80].

На нинішній час ринок переробки молока й виробництва молокопродуктів відновлюється після спаду, якого завдала фінансова криза у 2008 році, відбувається поступове зростання обсягів виробництва більшості молочних продуктів. Виняток становлять: сири жирні (спад на 7,6 %), сири сичужні (спад на 11,1 %), маргарин і аналогічні продукти (спад на 8,9 %). Інші молочні продукти характеризуються зростанням виробництва від 4 % і до збільшення виробництва у 3,9 рази (йогурт неароматизований) у 2012 році порівняно з 2011-м.

Виробництво молока обробленого рідкого за 2005–2012 роки мало незначні коливання і в 2012 році становило 909,3 тис. т, що на 5,3 % більше порівняно з 2005 роком. Найбільші виробники молока обробленого рідкого – Вінницька, Житомирська та Київська області. На підприємства цих областей припадає близько 60 % виробництва такого молока в Україні. Проте слід зазначити, що загальна кількість підприємств-виробників молока обробленого рідкого в Україні у

2012 році скоротилася у два рази порівняно з 2005 роком і становила 152 підприємства [6].

Частка надходження молока на переробку різнилася залежно від регіонів України. Вища конкуренція на сировинному ринку для виробництва молока обробленого спостерігається в Житомирській, Вінницькій та деяких областях Східної й Західної України (рис. 3).

Рис. 3. Виробництво молока обробленого в розрізі регіонів України

Джерело: Дані Державної служби статистики України [6].

Виробничі потужності молокопереробної промисловості України не використовуються повністю, оскільки на промислову переробку в 2012 році надійшло 41,2 % від виробленого в Україні молока.

У більшості країн із розвинутою молочною промисловістю уряд намагається забезпечити мінімальний рівень підтримки для виробників молочної продукції, щоб гарантувати регулярність обсягів виробництва молока для задоволення внутрішнього попиту. З часом методи підтримки поділилися на два основні напрями:

✓ підтримка ринкової ціни: уряд зазвичай встановлює мінімальні ціни і надлишковий продукт видаляється з ринку якщо ціни

Зміни у структурі виробництва молочної сировини створюють умови для виникнення конкуренції серед переробників. Між підприємствами відбувається розподіл зон виробництва сировини. Висока заінтересованість підприємств у поліпшенні сировинної бази впливає на те, що вони за власні кошти облаштовують пункти прийому молока, купують сучасні молоковози з холодильною камерою, що позитивно впливає на стан галузі в цілому.

низькі, а надходить до ринку тоді, коли ціни вищі;

✓ дефіцитні платежі: уряд визначає кількість продукту, потрібного місцевим ринкам, та виплачує субсидію фермерам, щоб заохочувати виробництво цієї кількості [13].

Висновки. Україна, завдяки сприятливим природним агрокліматичним умовам, має великий потенціал для розвитку молокопереробної галузі. З метою стабілізації й розвитку необхідним вбачається створення стратегічної державної програми підтримки молокопереробних підприємств. Важливим є забезпечення ефективного механізму реалізації та системного контролю за виконанням цієї програми. Розвиток ринку молока й молочної продукції стримують такі чинни-

ки, як недостатня увага до планування логістичної системи в молокопереробних підприємствах, скорочення поголів'я корів, низька ефективність селекційної роботи, незадовільна якість сировини, застарілі технології.

У 2012 році молоко закуповувалося переробними підприємствами переважно у сільськогосподарських підприємств (48,6 %), але водночас реалізацією молока займаються і господарства населення, частка яких досить висока. У молокопереробних підприємствах виникає проблема із розгалуженістю господарств населення при купівлі сировини. Це ускладнює побудову логістичної системи та оптимальне її функціонування.

Для підтримки й розвитку молокопереробної промисловості потрібно здійснити такі заходи:

- зменшити втрати сировини, що швидко псується, за рахунок її швидкої переробки;
- збільшити обсяги виробництва кінцевої продукції за рахунок поліпшення якості сировини та утилізації відходів;

– здійснити фінансову підтримку підприємств через механізм здешевлення процентних ставок за кредитами;

– запровадити систему НАССР. Ця система управління якістю передбачає оцінку безпечності харчових продуктів, контролювання біологічних, хімічних і фізичних джерел небезпеки на всьому ланцюжку виготовлення кожного харчового продукту, починаючи від виробництва сировини, придбання й зберігання до переробки, розподілу та споживання кінцевого продукту.

Без нових інвестицій у харчову промисловість, без створення належної інфраструктури залежність від молочного імпорту зростатиме, адже споживачі розширюють свої смаки й купівельні звички.

З огляду на вищевикладене постає об'єктивна необхідність розв'язання проблем молочної промисловості з метою забезпечення її ефективного функціонування для задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 61-64.
2. Іванух Р.А. Аграрна економіка і ринок / Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський, Є.М. Білан. – Тернопіль: Збруч, 2003. – 306 с.
3. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М.М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
4. Канцевич С.І. Підвищення економічної ефективності виробництва молока / С.І. Канцевич // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – с. 23-28
5. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України / Т.Л. Мостенська. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Пархомець М.К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: моногр. / М.К. Пархомець. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 346 с.
8. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/>.
9. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні / [Саблук П.Т., Бойко В.І., Мостенська Т.Л., Коржинський М.П., Данилевська О.Є.]. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2005. – 340 с.
10. Спілка молочних підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molsouz.org.ua/>.
11. Цар Г.В. Основні тенденції та перспективи розвитку харчової промисловості України / Г.В. Цар // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – Вип. № 20.13. – С. 264
12. Шубравська О.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80.
13. Milk/Dairy Products. Agribusiness handbook. Investment Centre Division, FAO, Viale delle Terme di Caracalla, Rome, Italy – 2009. – 46 p.
14. World Bank. 1996. “Pollution Prevention and Abatement: Dairy Industry.” Draft Technical Background Document. Environment Department, Washington, D.C. Environmental, Health, and Safety General Guidelines, 2007 – 295 p.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2013 р.

*